

Vodeni svet, ili neoliberalizam na probi: da li je voda javno dobro ili privatna svojina?

Alpar Lošonc*

The World of Water, or Testing Neoliberalism: Is Water a Common Good or Private Property?

Summary: The backbone of neoliberalisation is privatisation of common goods from the perspective of market naturalisation and creation of a specific resource regime. It is of important to emphasis that neoliberalism coexists with other societal projects and we are witnessing simultaneity amongst different projects. The naturalisation of market structures and identification of market with competition produce intensified risk-related consequences for the society; actually, neoliberalism exposes the society to environmental risks with a number of concrete examples. The author analyses the importance of water resources from the economic perspective, especially with regard to the neoliberal perspectives on water resources. The modalities of market-based usage of water are presented, constituting the property-rights regime. It is argued that an unconditional, socially irresponsible privatization does not take into account community-related management of common pools and dogmatically acknowledges only state and private forms of property. Such a critical view is supported with considerations that a) the ongoing form of economic globalisation does not maintain the development of the green market, b) water is a common good embedded in cultural and political relationships and filled with symbolic meanings. The impasse concerning the status of water takes place in the context where the Washington-consensus proved to be defective. At the same there is no other coherently formulated corpus of ideas to substitute the neoliberal canon. Water as a common good needs normative engagement and ecological economy has a task to participate in determination of sustainable levels of costs and prices of water resources.

Key words: Neoliberalism, Water resources, Market-rower, Sustainable development, Ecological risks.

JEL: Q01

1. Uvod

Tretirajući ekonomski i ekološki značaj vode stupamo u najznačajnije debate povodom neoliberalno razumevanje tržišne koordinacije ekonomisanja. Bavljenje sa vodom može biti višestruko relevantno, jer nam otvara vidike u odnosu na

* Redovni profesor Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu: corna@EUnet.yu

problematiku neoliberalizma. Članak je istovremeno pisan sa namerama dijagnoze, ali nosi u sebi i normativne naznake u pogledu ekonomskog statusa vode. Ne u poslednjem redu kritički se osvrćem na neoliberalna tumačenja vode koja se upliću u probleme zbog napetosti između tumačenja vode kao javnog dobra i privatnih interesa koji se vezuju za iskorišćavanje vodenih resursa. U prvom delu govorim o ekološkim trendovima u vezi vodenih resursa i o ekonomskim aspektima korišćenja vode. U drugom delu se opisuju oblici očitovanja vodenih resursa kao tržišnog elementa, i posvećuje se posebna pažnja privatizaciji distribucije vode. U trećem delu se žele izvući zaključci, i naglašavaće se ekonomski značaj razumevanja javnog dobra.

2. Voda u svetlu ekonomisanja

Specifičnost vode je u njenoj cirkulaciji, mogućnosti njenog ponovnog korišćenja. Ali, zagađenje ugrožava različite vodene resurse, opasnosti vrebaju i na površinske i na podzemne vode, što pretili da vodeni resursi postaju neupotrebljivi. Čovekov uticaj na prirodu, izgradnja brana itd. već odavno unose poremećaje u odnosu na hidrocikluse. Modernizacija (naročito urbanizacija, a polovina svetskog stanovništva živi u gradovima, doživljavamo urbanu tranziciju bez presejana) povećava zahteve prema spomenutim resursima, a s obzirom na ubrzani rast urbanizacije nije teško zaključiti da će gradovi u neposrednoj budućnosti otelovljivati mesta velike koncentracije zagađenja vode.¹ Pri tome ne treba zaboraviti da su vodene površine nesrazmerno locirane na površini globusa, recimo devet zemalja raspolaže sa 60% slatkih voda. Istovremeno, kao što to mnogobrojne prirodne katastrofe pokazuju, velika koncentracija vode uopšte ne isključuje da u istim zemljama, barem u njenim delovima, nastane suša. U svakom slučaju, niko ne dovodi u pitanje da voda figurira kao strateški resurs. Uprkos tome, što je raspoloživost vode rasla u mnogim regionima sveta, postoje ogromne površine gde ljudi pate zbog kontaminirane vode i odgovarajućih posledica. U jednom respektabilnom izveštaju se zloslutno predviđa da će čak i bez dramatičnih tendencija u režimu klime, broj ljudi koji će biti pogođeni sa nedostatkom vodenih resursa popeti sa 1.7 bilion na 5 bilion 2025.² Glasovi upozorenja su se mogli čuti već 1977 kada su UN organizovale u Mar del Plati konferenciju u vezi oskudnosti vodenih resursa, no do početka devedesetih godina prošlog veka poruke nisu bile ozbiljno uzeti u obzir.

¹ Prema nekim istraživačima u zemljama u razvoju 90% odvodnih voda se sliva u prirodu. Nije neobično da se 80% bolesti u zemljama u razvoju pripisuje nedostatku čiste vode. Taithe, A. (2002), str. 16-21., zatim izveštaj Ecosystems and Human Well-Being, Biodiversity Synthesis, Millenium Ecosystem Assesment, (2005), kao i UN-Habitat. (2003). Određene bolesti koje su prouzrokovane nečistom vodom, prouzrokuju godišnje smrt 3.4 miliona ljudi. Ovde se, naravno, mogu naći i neki drugi uznemiravajući narativni podaci koje ovde neću navoditi.

² Intergovernmental Panel On Climate Change (2001), str. 9.

Ovde se ukratko registruju najznačajniji trendovi povodom vodenih resursa:

- eksploatacija vode iz reka i jezera se podvostručila od 1960, što objašnjava prekomerno iskorišćavanje nekih vodenih resursa (kao npr. u Kaliforniji);
- od 1960 stopa iskorišćavanja vodenih resursa u odnosu na dostupne izvore je porasla za 20% u dekadi (čak 18% ljudi u Evropi se neprestano suočava sa negativnim posledicama oskudnosti vode; na početku devedesetih godina XX veka 20 zemalja je bilo klasifikovano u smislu zemlje sa nedostatkom vode, a po predviđanjima 2050 još 26 zemalja će se pridružiti spomenutoj grupi);
- najveći deo korišćenja vode (70%) se odnosi na agrikulturu (u južnim delovima Evrope čak se i povećava korišćenje vode od strane poljoprivrede);
- instaliranje brana i drugih postrojenja pogađa 60% strujanja rečnih sistema; pri tome u periodu 1960-2000 udvostručio se broj hidroelektričnih kapaciteta;
- uprkos tome što su poboljšane tehnologije korišćenja i upravljanje otpadnim vodama, vodeni ekosistemi sadrže habitate koji su ponajviše pogođeni istrebljivanjem; shodno tome vodeni sistemi su izloženi gubitku bioraznovrsnosti i zagađenju;
- 15–35% iskorišćavanja vode na osnovu navodnjavanja nije održivo;
- globalno se smanjuje kvalitet vode uprkos tome, što su korišćene nove tehnologije pročišćavanja; posebno je nužno primetiti prisustvo nitrata u vodenim sistemima, kao što je neophodno spomenuti i značajnu eutrofikaciju zbog pogođenosti vodenih sistema produkcijom otpada;
- mnoge usluge vodenog ekosistema (kao što je korišćenje sveže vode iz vodenih rezervoara) su dostupne svima, i njihova degradacija se ne odražava u ekonomskim instrumentima; pri tome obnova vodenih sistema je skupa i spora.

Postoje nekoliko relevantnih momenata u pogledu vodenih resursa za ekonomsku analizu. Prvo vredi primetiti da pri ekonomisanju sa vodom egzistiraju značajne eksternalije, i samim tim, i spoljni troškovi.³ Primera radi: u cilju obezbeđivanja potreba za vodom transportuje se voda iz područja gde se ona može ispumpati iz dubokih slojeva zemlje. Posle korišćenja voda prispeva posredstvom određenog kanalnog sistema u reku. A to često prouzrokuje veliku koncentraciju vode na datim površinama, ali i nedostatak na drugim površinama. (U Kini oskudnost vode u severnom delu zemlje već odavno preči stabilizaciji agrikulturalne produktivnosti.⁴)

³ S. Cowan, (1998) str. 40-49. Pearce, D., K. Turner, (1990).

⁴ IPCC, (ibidem) str. 774, notira da je verovatna suša u mnogim delovima sveta jedan od njegovih "najrobusnijih konkluzija". O tome još F. F. Roy, I. Smith (2004).

Pri obešumljavanju ne trpe samo šume, nego se smanjuje i sposobnost tla za skupljanje vode; prekomerno obaranje drveća u kišnim područjima potoka i reka dovodi do hidrološke destabilizacije, što uništava obnovljive izvore vode itd. Voda sama je veoma često prostor ispoljenih ekstrenalija. Uzimajući u obzir strateške aspekte vode ne iznenađuje da su velike ekološke katastrofe bile zabeležene upravo povodom voda, navodim samo neke snažne primere: cijanidno zagađenje reke Alamosa kod Summitville-a 1992 (SAD); cijanidno zagađenje u Motani (slučaj Zortman-Landusky), slična epizoda u Kolumbiji (reka Essequibo, zbog kanadske rudarske kompanije Cambior), pa u Novoj Gvineji 1995 (usled nastupa australijske rudarske firme Dome Resources); zagađenje reke Assuman u Gani (2000) itd. Ne možemo izostaviti sveže iskustvo koje je i nas dotaklo, mislim na zagađenje reke Tise (od strane australijske firme locirane u Rumuniji) koje je izazvalo dugotrajnu međunarodnu pažnju (slučaj još nije zatvoren) i koje na paradigmatičan način pokazuje tokove ekoloških havarija.

Na primeru ekstrenalija povodom voda se može pratiti značaj tvrdnje koja demonstrira da eksternalije nikad ne egzistiraju u vakuumu, nego nastaju u svetlu određenog pravnog režima i menjajuće strukture moći, to jest, u kontekstu date institucionalne strukture ekonomskih aktera. Troškovi koji se javljaju u kontekstu ekonomisanja sa vodom se uvek moraju promatrati i smislu toga da oni reflektuju realne inputne troškove (tehnologija, ekonomija obima itd.), ali i *strukturu određenih prava*.⁵ Ova naznaka je bitna, jer nas opominje da cenovne odnose ne tretiramo samo standardno-tehnički, na osnovu mehaničkog dejstva faktora ponude i tražnje, nego i pomoću strukture prava, kao i strukture moći koja se otelovljuje u momentima prava. Drugačije rečeno: cene su rezultat mnogobrojnih i ekonomskih i ne-ekonomskih faktora, shodno tome, može se govoriti o *političkoj ekonomiji cena*. I rasprava o eksternalijama povodom vodenih resursa to snažno dokazuje: troškovi ekstrenalija nikada ne nestaju, nego se izmeštaju i pogađaju neke druge subjekte - uostalom kao izraz političko-ekonomske moći.

Drugi bitan ekonomski momenat je činjenica postojanje *asimetričnih informacija* pri korišćenju vode. Naime, beležimo situacije da a) određeni potrošači teško dolaze do kvalitetne vode, b) postoje potrošači koji ne raspolažu sa odgovarajućim znanjem u pogledu tumačenja posledica nekvalitetne vode za svoje zdravlje, ili se određene posledice ne znaju dovoljno. Registrovane karakteristike iscrpljuju slučaj koji se u ekonomskoj analizi opisuje pomoću asimetričnih informacija, a to je situacija koja pokazuje neoptimalna rešenja u nedostatku regulacione prakse.

⁵ Značaj intersubjektivnosti ekstrenalija sam obradio (2003), str. 132. Značajne upute daje predstavnik institucionalizma, Samuels (1992a), str. 99. M. Kafoglis dobro pogađa smisao ekstrenalija tvrdeći da "se eksternalije moraju definisati kao deo alternativnih legalnih i socijalnih aranžmana", (1970), str. 423.

Treći momenat koji zavređuje pažnju na osnovu ekonomske analitike je činjenica da se može očekivati nastanak *naturalnog monopola* u distribuciji vode i to sa velikim fiksnim troškovima. Alternative, npr. realizacija servisa na osnovu korišćenja vode od strane domaćinstva su i skupe i zdravstveno opasne, a time se gube šanse za konkurenciju na tržištu vodenih resursa. Zbog značaja vode suočavamo se sa činjenicom da je tražnja skoro savršeno neelastična. I ekonomska stvarnost koja je pred nama upravo i demonstrira tendencije izuzetne monopolizovanosti tržišta. Deset najvećih korporacija u svetu raspolažu sa mogućnostima distribucije vode. Među njima, interesantno, prednjače evropske korporacije kao što su Suez, Vivendi (nedavno preimenovan u Veolia Environment) u Francuskoj i RWE-AG u Nemačkoj; one zajedno isporučuju vodu i realizuju različite propratne usluge za 300 miliona ljudi u preko 100 zemalja i u velikoj su konkurenciji sa Bouygues SAUR, Thames Water, Bechtel-United Utilities. Valja primetiti da je njihov rast eksponencijalnog karaktera, uzimajući u obzir rapidno širenje na planeti, i izuzetno veliku mobilnost. Dovoljno će biti, ako spomenem podatak da su pre jedne dekade ove korporacije servisirale usluge samo za 51 milion ljudi u 12 zemalja. I uprkos tome što je u ovom trenutku samo 10% svet-skog vodenog sistema pod privatnom kontrolom, predviđanja nagoveštavaju da će spomenuta trojica kontrolisati 70% vodenog sistema Evrope i Severne Amerike.⁶

3. Vodeni resursi bačeni u kolotečinu tržišta

Ekonomska teorija nalazi za shodno da tematizuje razloge zbog kojih je veoma teško stvoriti tržište za prirodne resurse. Oni se mogu klasifikovati na sledeći način:

značajne eksternalije, što može izazivati čak međudržavne sporove, primera radi zbog regulacije vode; b) javna dobra; c) kod određenih javnih dobara postoji značajna i vremenska i prostora razdaljina između ekonomskih aktera koji snose troškove i onih subjekata koji uživaju beneficije; d) ekološka kompleksnost koja zatamnjuje odnose između troškova i beneficija; e) vremenska distanca između radnji izvedenih na individualnoj ravni i njenih posledica po društvo; f) relevantne, a nenameravane posledice.

Shodno diskursu tzv. *ekološke modernizacije* tržišna ekonomija može da funkcioniše na taj način da istovremeno uvažava i ekološke kriterijume. Da bi se

⁶ Rast dohotka je izuzetno brz kod spomenutih korporacija. Vivendi je zarađivao \$5 bilion pre jedne dekade, a 2002 dohodak se popeo na \$12 bilion. Spomenuta trojka je među 100 najznačajnijih korporacija u svetu, godišnji dohodak je 2001 bio skoro \$160 bilion, i dohodak je imao godišnji rast od oko 10%. Vivendi zapošljava 295,000 ljudi; Suez 173,000 širom sveta, što je, dakako, mnogo više od zaposlenih u nekim državama. O podacima i trendovima kod multinacionalnih kompanija vidi, Dirty aid, dirty water (2005), Hall, D. (2002), Hall, D. and Lobina, E. (2003), Woodward, D. (2001).

moglo govoriti o uspešnosti „zelenog tržišta”, neophodno je realizovati korake u polju cena, jer ukoliko se instaliraju cene koje adekvatno odražavaju „opterećenje” okoline, efekte zagađenja, tada su ekonomski subjekti prinuđeni da plate stvarnu vrednost prirodnih dobara. Ako prihvatamo bezrezervno ovo načelo, tada same firme, to jest, participanta tržišta mogu da reše ekološke nevolje, i pradi li „zeleno tržište” ono će dovesti ekonomiju na optimalnu stazu.

Nama se postavlja pitanje kakvo je uopšte „zeleno tržište”, ponajviše tržište vode? Pored realizacije različitih usluga registrujemo i oblike trgovine sa vodom; po nekim proračunima veličina tržišta vode iznosi 400 milijardi \$ godišnje.

Prvo, možemo uputiti na sve veće *tržište flaširanih voda* i mineralnih voda. Po nekim procenama ovo tržište je raslo u poslednje vreme za 20%. Neke karakteristike koje smo gore prepoznali u odnosu na monopolizovanost možemo ponovno prizivati. Najkrupniji ekonomski akter na tržištu flaširanih voda (Nestlé Waters) raspolaže sa 16% prodaje, mada i neki drugi akteri (kao Coca-Cola sa Bon Aqua) su najavili želju da participiraju što uspešnije na tržištu. S obzirom na aktuelnu i potencijalnu oskudnost vodenih resursa, neće nas začuditi što su korporacijski zahvati usmereni ka zadobivanju što većeg udela u tržištu vode.

Pitanje sada glasi na sledeći način: nije li ova intenzivna zainteresovanost korporacija *oslonac* ekonomske efikasnosti koja se upravo razvija pred nama? Nismo li opisali ništa drugo, do liberalizaciju korišćenja resursa koja vodi neminovno do makar „drugog najboljeg” rešenja? Ne vodi li ekonomisanje sa vodom do racionalnog iskorišćavanja jednog oskudnog „faktora” proizvodnje? Nismo li stigli do situacije koja se u standardnoj ekonomskoj analizi opisuje kao „dobit od trgovine”?

Ovde već možemo prepoznati obrise protivrečnosti između dobara u javnoj sferi i tržišne dinamike. Prvo ću citirati značajnog ekonomskog teoretičara, Demsetza, koji se potrudio da osvetli odnose između razmaha tržišta i legalnog okvira: „svojinska prava pokrivaju prava da se nekome i sebi čine beneficije i štete...Svojinska prava zapravo specifikuju kako će određeni ekonomski akteri biti nosioci strujanja beneficija i šteta...To nas vodi do prepoznavanja odnosa između svojinskih prava i ekstremalija.”⁷ Demsetzov zaključak će nam olakšati teorijsko objašnjenje problema sa kojim se suočavamo: velike korporacije-distributeri vodenih resursa svugde na svetu žele fiksirati svoja svojinska prava posredstvom isključenjem svih drugih iz upotrebe predmeta svojine, to jest, u ovom slučaju vode. Svojinsko pravo ne znači samo isključenje svih drugih iz upotrebe, nego i promenjenu *strukturu mogućnosti* ekonomskih aktera: efekat (makar nenamerni) ustoličenja korporacijskih svojinskih prava na određene vodene resurse je da se određeni deo populacije *isključuje* iz mogućnosti pristupa kvalitetnim vodama, bez isplaćivanja određene cene.

⁷ Demsetz, H. (1961), str. 177. Barnett, H. J., & Morse, C., (1963). Makowski, L. and Ostroy, J. M. (2001), str. 479–535.

No, time se ne završava repertoar mogućih nevolja. Jer, tržišna tražnja uopšte ne mora da odgovara ekološkim nužnostima; korporacija koja sledi imperativne tržišta može preterano da koristi date vodene resurse. Tendencija prenapetog korišćenja vode se uopšte ne može da se zanemari (kao što to pokazuje slučaj Perrier u državi Michigan).

Druga forma trgovine sa vodom je tzv. eksport vode, odnosno, odvođenje vode preko cevovodnog sistema. Radi se o fenomenu koji je relativno nov, ranije ekonomske analize nisu zabeležile ovakvu vrstu trgovine. Brojni primeri pokazuju da lokalno stanovništvo u mnogim državama strahuje zbog divergencije između zahteva profita i potreba lokalnog stanovništva povodom vodenih resursa, tačnije, zbog „izmeštanja”, „eksporta” tih resursa sa izvora. Odista, nikakva automatska konvergencija između zakonitosti ponude i tražnje na tržištu i ekološkog značaja vode ne postoji. Maločas već spomenutog Demsetza možemo još jednom konsultovati: na osnovu ekonomske analize, dolazi do razvoja svojinskog prava ukoliko će dohoci njegovog praktikovanja *nadmašiti* troškove osnaženja datog prava. Samo, u našem izabranom slučaju pitanje je koliko će nam Demsetzova definicija pomoći. Jer, ovde se suočavamo sa činjenicom *ko* snosi troškove i *ko* prisvaja beneficije koji nastaju usled promene svojinsko-pravnog režima. Prinudeni smo da izvedemo ovde još jedan zaključak: oskudnost (koja je inače startna postavka za neoklasične ekonomiste) nije naturalistička kategorija. Drugačije rečeno, oskudnost *ne* nastaje na osnovu delovanja pretpostavljenih zakonitosti prirode, nego se ona *socijalno* stvara, i to u odnosima između ekonomskih aktera. Zar ne prepoznamo *socijalnu* posredovanost oskudnosti kada je lokalnom stanovništvu onemogućen pristup vodenim izvorima, a koji su prethodno bili opšte-pristupačni?

U današnjoj ekonomiji, uprkos širokoj regulaciji različitih pitanja, uopšte nije jasan status vodenih resursa. Da li se može ograničavati trgovina sa vodom u cilju „održivog stanja” prirode? S obzirom na činjenicu da su velike evropske korporacije ujedno i značajni akteri na globalnom tržištu vode i u retorici Evropske unije se primećuje sklonost ka komodifikaciji vodenih dobara.⁸ Pogledaju li se osnovni dokumenti NAFTE, naročito 11. poglavlje odgovarajućeg sporazuma, situacija je jednostavna: vodeni resursi se klasifikuju kao robe i nijedan postupak države, a ni drugih aktera ne može ograničavati njihovu trgovinu. Ipak, razmatrajući trgovinsku praksu američkih zemalja pada u oči da situacija uopšte nije tako jasna, inače ne bi bilo raznih pravnih sporova u vezi tumačenja korišćenja vode.⁹ Pronikne li se u dokumenta WTO, nedoumice neće nestati, jer, doduše, ne postoje takve decidne odredbe kao u slučaju NAFTA, ali s obzirom na retori-

⁸ Preciznije, valja reći da u EU postoji dilema koja je deo širih ambivalentnosti, a one su vezane za različite tendencije u EU povodom neoliberalizma. O neoliberalizmu u EU i odgovarajućim konfliktima, Van Apeldoorn, B. (2002), Gee, A. (2004).

⁹ Npr. američka korporacija Sun Belt je uložila zahtev za naknadu štete kanadskoj državi, jer je pokrajina British Columbia zabranila trgovinu sa vodom zbog ekoloških razloga.

ku zvaničnika može se pretpostaviti tendencija komodifikacije vodenih resursa. Naime, prema odredbama WTO trgovina se može ograničavati iz ekoloških razloga samo ako a) određena zemlja može da dokaže da import date robe odista prouzrokuje ekološke štete, b) vlada date zemlje ne može da pronade meru koja bi više bila u skladu sa odredbama WTO.¹⁰ Pri tome, treba znati da WTO ne prihvata načelo predostrožnosti koje se inače priznaje u sudovima u Evropi, i traži iskustvene dokaze za nužnost donošenja ekološko-političkih mera. To je suprotno od stava koji se promovise u ekološkoj ekonomiji koja polazi od načela da razmatranje potencijalnih ekoloških šteta ne može da se zasniva na naučnoj izvesnosti izgrađene na osnovu modernističkog razumevanja nauke.¹¹ Razlog, prema tome, prepoznaje se u tome da se kompleksnost ekoloških sistema ne može zahvatiti metodologijom moderne nauke koja se orijentiše na osnovu izvesnosti.

Treća forma trgovine sa vodom nas upućuje na privatizaciju različitih servisa. Ona je isto tako fenomen novijeg datuma. Privatizacija je usledila na svetskom planu posle „državnih podbačaja” u vodenom sektoru u toku sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, naročito u zemljama razvoja. Međunarodne institucije, ali i pojedine zemlje, kao što je Engleska, uložile su mnogo truda da se ubrza privatizacija. Da je spomenuta privatizacija bila deo širih neoliberalnih reformi, to se može dokazati prizivanjem činjenice da su privatizacioni akti obično bili deo širih deregulacijskih mera; istovremeno, studiranjem odgovarajućih dokumenata se može doći do zaključka da je međunarodna pomoć siromašnim zemljama bila uslovljavana izvršenom privatizacijom.¹²

Bez sumnje, privatizacija predstavlja kompleksan poduhvat, i podrazumeva ne samo puki prenos prava, nego i promenu društvenih mogućnosti, i transformaciju mogućnosti participacije u korišćenju određenih resursa. Jer, novo svojinsko pravo pretpostavlja „svežanj” kapaciteta za korišćenje resursa, a i zaštiteni interes korisnika od strane države. Ekonomsko značenje prava je upravo u tome da stabilizuje realizaciju interesa, shodno tome „zahtevi za regulacijom i deregulacijom u ekonomskom prostoru su uvek zahtevi za određenim pravom”.¹³

Privatizacija servisiranja vode se izvodila na različite načine:

¹⁰ McMichael, Ph. (2000), str. 466-474. Gallagher, K., Fr. Ackerman, and L. Ney (2003). Kritike se upućuju zbog toga što WTO nije jednoznačno artikulisao problem ograničavanja trgovine van teritorija suverenih država, a nije formulisao ni mogućnost sankcija protiv država koje stvaraju štete protiv globalnih javnih dobara. Vidi još, Krueger, A. (1998), Dankli, Gr. (2005).

¹¹ O tome, O’Riordan T. and Cameron (1994), Prudham, S., (2004), Lošonc, A. (2005), str. 17.

¹² O stavu Svetske banke, Harris, C. (2003). Valja ovde uvažiti da kritika privatizacije vodenih resursa koja se izvodi ovde ne dotiče realizaciju određenih usluga preko podugovora, kao što je to bio slučaj u operacijama u Porto Alegre, no tamo krajnja kontrola nije prešla u privatni sektor, uprkos značajnoj participaciji privatnog sektora.

¹³ Samuels, W. (1992b), str. 135.

davanjem dugoročnih koncesija, b) preuzimanjem realizacije usluga od strane državnih organa, c) postavljanjem menadžera privatnih kompanija na čelu državnih službi, d) potpunom prodajom prava na servisiranje vode.

Želimo li odgovoriti na pitanje da li se mogu uknjižiti pozitivni rezultati posle privatizacije određenih usluga, odgovor će biti u znaku upitnosti. *Prvi* problem sa kojim se susrećemo jeste činjenica da je posle privatizacije u mnogim situacijama došlo do povećavanja cene vode. Npr. u Buenos Airesu cena je porasla za 20%, a 95% zagađene vode se još uvek sliva u Rio de la Plata; dakle, nada "ekoloških modernista" se nije ostvarila, a ostaje i značajno ekonomsko-političko pitanje mehanizama iskorišćavanja viška na osnovu povećanih cena. U Manili je Suez izdejtvoavao porast cene za 50%, pozivajući se na azijsku finansijsku krizu, prema tome uspeo je prebaciti troškove krize na potrošače. Najspektakularniji događaj se vezuje za Chochobamba (Bolivija) gde je veliko povećanje cene od strane korporacije Bechtel, izazvao ogromne demonstracije i militarnu intervenciju, kasnije i napuštanje zemlje od strane spomenute multinacionalne kompanije. Nemojmo požurivati sa ocenom da su nemili, gde-gde, dramatični događaji deo ekonomske istorije zemalja u razvoju i da je privatizacija bila neuspeh, ali tek u kontekstu specifičnih prilika. Navešću primer američkog grada Washington Court House gde je posle privatizacije i povećavanja cena došlo do procesa sa obrnutim znakom, naime, do tzv. *reprivatizacije* vodene brane, to jest, do rekonverzije svojinskog prava od strane lokalne zajednice. Posle preuzimanja svojinskog prava natrag od strane lokalne zajednice, zabeležene su i neke druge situacije koje su očitovale slične tendencije.

Objašnjenje u povećavanju cena nećemo naći u nekoj dijaboličnoj žudnji multinacionalnih kompanija za profitom (napokon, iz razmatranja nikad se ne mogu isključivati ni poslovne elite zemalja u razvoju¹⁴), nego u realnim strukturama tržišta i u kapitalnoj intenzivnosti vodenog sektora. Realizacija usluga u vezi vodenih resursa traži kompleksne radnje, i povezivanje i sa drugim sektorima, kao što su, primera radi, sanitetske službe, a šire gledano i generalni planovi razvoja date zemlje. Multinacionalne kompanije, makar raspolagali sa krupnijim finansijskim resursima nego pojedine države, nisu snabdevene sa kompetencijama da povezuju sektore u kojima profit ne igra ulogu. Osim toga, realizacija usluga je zahtevala od strane istih kompanija traženje značajnih kredita od međunarodnih banaka, a oni se obično dobijaju na osnovu visokih kamata koje se on-

¹⁴ Naravno, ekološku dinamiku nećemo moći odvojiti od percepcionog registra samih aktera ekonomije, ovde navodim jednu pomalo rezigniranu ocenu koja pogađa sve zemlje van „mainstream“ „...zamor materijala, čitaj većine populacije, zbog permanentne neizvesnosti delovanja tržišta, iziskivaće preispitivanje modela i potreba za redistribucijom...u svojevremeno tranzicijskim ekonomijama će se istrajavati na neoliberalnom modelu, jer to će pogodovati vladajućoj kapitalskoj i gornjoj srednjoj klasi stanovništva, sve do perioda zamora većine“, Josifidis, K. (2004), str. 14. Tome bih mogao dodati da pitanje redistribucije odavno već „visi“ u vazduhu; i Svetska banka je nedavno u izveštaju (*World Development Report 2006: Equity and Development*) poklonio mnogo više pažnje njoj nego ranije, mada još uvek provejava ubeđenje o kauzalnom nizu ubrzani ekonomski rast-smanjenje siromaštva-postizanje mileneumskih ciljeva.

da prelivaju u cenu vodenih resursa. Ne u poslednjem redu, *business* u vezi vode je izložen enormnom riziku, što generira dinamiku cena, kao i odgovarajuće ponašanje datih kompanija prema "shareholdersima".

Drugo, legitimacija privatizacije se veoma često zasniva na argumentu razsredištavanja. Kaže se da prenos svojinskog prava sa centralnih organa poboljšava pristup lokalne populacije određenim resursima. Svetska banka je u pro-privatizacijskoj retorici vodenih resursa insistirala na jednakosti između privatizacije i decentralizacije, i naglašavala je da se ove strategije mogu zajedno slediti.¹⁵ No povodom privatizacije vode ne možemo izveštavati o jednoznačnom boljitku, naprotiv. Podaci potvrđuju da transfer menadžmenta ide u korak sa nemogućnošću participacije siromašnih slojeva u odlučivanju o korišćenju resursa, oštrije rečeno, privatizacija je značila i isključivanja mnogih slojeva iz mogućnosti potrošnje (vidi npr. slučaj u jednom južno-afričkom gradu). U svakom slučaju, delatnost multinacionalnih kompanija dokazuje da one nisu prostorno proširivale mrežu distribucije vode, a u svojim finansijskim poduhvatima su redovno tražile potporu lokalnih ili centralnih vlasti, što znači, da nisu rasterećivali državne budžete. Korporacije su, pri tome, izbegavale one regione, distrikte, delove gradova gde su mogućnosti sticanja profita bile barem nejasne (fenomen koji se zove *cherry-picking*).

No, time se ne širi tržište; naprotiv dolazi se u situaciju koja se može opisati konceptom "tržišne moći".¹⁶ Naime, akteri koji poseduju tržišnu moć nemaju na umu oživljavanje karakteristika koje se u kanonskim analizama pripisuje idealizovanom tržištu (pristup bez barijera, pritisak na cene u cilju njihovog kretanja na dole itd.), nego upravo rade na *onemogućavanju* tržišta da bi izbegli sve pritiske i prinude koje stvaraju tržišne zakonitosti. Slične tendencije primećujemo kod vodenih resursa: monopolizovanost zbog biofizičkih karakteristika istih resursa stvaraju različite forme "tržišne moći" pripremljenih od strane određenih aktera i koji time stiču moć korišćenja svojinskog prava bez obzira na vrednosne obrasce društva.

Valja dodati da se instaliranjem korporacijske svojine onemogućava korišćenje tzv. kolektivne svojine na vodenim resursima od strane grada ili lokaliteta. Jer, kolektivna svojina, komunalno upravljanje ukorenjeno u tradicionalnim svojinskim režimima predstavlja ishodište za ekonomisanje mnogih grupa, i mnogobrojne studije pokazuju značaj komunalnog tipa ekonomisanja. To znači da valja odustati od uskog promatranja svojinskih aranžmana gde na jednom polu skale stoji privatna svojina, a na drugom polu iste skale figurira državna svo-

¹⁵ Allouche and Finger (ibidem), str. 43. Uzimajući u obzir navedene tvrdnje, začuđuje da je jedan od direktora Svetske banke naglasio da „slepo podržavanje vodenog tržišta je... kontraproduktivno“, Briscoe, J. (1997).

¹⁶ O različitim oblicima tržišne moći: Kingston, W. (2000), str. 94. Kako autor kaže: predstavnici tržišne moći celebriraju tržište, zato što to za njih znači mogućnost korišćenja svojine bez obzira na vrednosne obrasce. Ili drugačije rečeno: radi se o neuslovljenom korišćenju svojine koja se ne mora obazirati na socijalnu odgovornost.

jina. Mnogi ekološki problemi nastaju zbog slobodnog pristupa prirodnim resursima, jer takav pristup omogućava preteranu eksploataciju u odnosu na mogućnost reprodukcije resursa. Ali, ako se dobija uvid u šarolikost svojinskih oblika širom sveta dobija se slika koja je umnogome bogatija, raznovrsnija, te se između spomenuta dva pola svojine pozicioniraju različiti oblici svojine. Istraživači, koji su tematizovali naznačene aranžmane, precizno su razradili uslove za funkcionisanje tradicionalnih oblika svojine u svetlu globalizovanog tržišta.¹⁷ Različite studije demonstriraju da su se kolektivni oblici svojinskih režima u mnogim situacijama pokazali kao efektivniji u ekološkom smislu no privatno-pravni i državni režimi (npr. pašnjaci u Mongoliji su ostali bez ekološke degradacije, nasuprot pašnjacima u Kini i Rusiji u devedesetim godinama upravo zbog navedenih razloga). Stručna literatura nas obilno izveštava da neke zajednice ekonomisanja itekako mogu i bez privatno-pravnog režima, no i bez uplitanja države da regulišu korišćenje zajedničkih resursa; neka se spomenu turske zajednice ribara, japanski i švedski zajednički pašnjaci, norme u lovu na rakove u Americi, običaji kod kanadskih ribara itd. Uostalom nisu li vekovima opstojale različite kulture ekonomisanja upravo zbog toga što su se pokazale kao održive? Nije li holandski primer upravljanja vodenim sistemima sjajan primer da se komunalni oblici mogu reprodukovati i u kontekstu nemilosrdnih prirodnih uslova i to vekovima?¹⁸

Naravno, ovde spomenute tvrdnje ne znače nekritičko slavljenje tradicionalnih zajednica kao obrasca za moderno tržište, to je veoma daleko od mene. Valja uzeti u obzir da su tradicionalne i male zajednice, a koje mogu funkcionisati i danas u nekim situacijama, zatvorene i da je svaki izlaz, kao i ulaz povezan sa velikim troškovima. Ali, ne možemo zanemariti njihovo postojanje koje nam uvek evocira uvid u dogmatičnost mnogih pogleda na svojinske strukture. Kao što je bioraznovrsnost neophodan za održavanje potencijala ekosistema, tako se, barem analoški, može govoriti i o institucionalnoj *raznovrsnosti* u pogledu svojinskih aranžmana. U najmanju ruku ćemo potvrditi da je priča o oblicima svojine, koja je opšte prihvaćena u standardnoj ekonomskoj teoriji, isuviše oskudna da bi obuhvatila repertoar različitih oblika svojine, i da bi mogla opisati ekonomsko značenje svih oblika svojine.

Treće, može se pozivati na studije koje pokazuju da privatna sfera ne produkuje *nužno* bolje ekonomske rezultate od javnog sektora u distribuciji vode. Pri-

¹⁷ O razlici između kolektivne svojine i zajedničkih resursa sam pisao u Lošonc, A. (2004), vidi još Gordon, H. S., (1954), Ostrom, E. (2002), Sethi, R., and Somanathan, E. (1996), Fox, K. J., R. Q. Grafton, J. Kirkley, and D. Squires, (2003). Uslovi su sledeći: a) jasno definisane granice date grupe, tako da pojedinci znaju koje resurse mogu koristiti, b) mogućnost određivanja vrednosti resursa, c) efektivne sankcije za pojedince koji se ne pridržavaju pravila, d) postojanje mehanizama koji razrešavaju konflikte, e) pravila se ne podređuju državnim zahvatima, Ostrom, E., Field, Christopher B., (1999), Symes, D. and Crean K., (1995).

¹⁸ "Na osnovu njenih geografskih uslova, Holandija ne bi trebala da postoji. Ona postoji zbog specifičnog sistema vodenog menadžmenta. A voda i vodeni sistemi su zajednički resurs u Holandiji". Toonen, T., Dijkstra and van der Meer (2006), str. 181.

mera radi, javni akteri u Holandiji su isto toliko uspešni kao, privatni subjekti u Engleskoj i Velsu. Čak se tvrdi da u pogledu curenja vode holandske javne kompanije prevazilaze engleske i velške subjekte, jer je 2003 prosečna stopa curenja u vodenom sektoru u Holandiji bila 5.4%, a u Engleskoj 23.3% u proseku i 32.9% za Thames Water, to jest, najpoznatije engleske vodene kompanije¹⁹. Karakteristično je da je slučaj, koji se celebrira kao krunski dokaz uspešnosti privatizacije (Santiago) od strane Svetske banke, usledio na taj način da je režim servisa bio znatno korigovan još kada je realizacija bila u nadležnosti javnog sektora, da bi posle toga dospela u privatne ruke.²⁰

4. Javna dobra pod znakom pitanja, ili neumitna konfuzija posle “Washington-konsenzusa”

Voda se, uprkos njenoj mogućoj tržišnoj instrumentalizaciji, dakle, *ne* može pretvoriti u tržišnu robu. Njene ekološke, kulturne karakteristike se opiru njenom podređivanju logike tržišne cirkulacije. Shodno tome valja razmišljati o njenoj podeli, isporučivanju.

Razumevanje javnog dobra koje se ovde predlaže nužno prevazilazi okvire pozitivističke ekonomske teorije. Da bi se razumela priroda javnog dobra, valja reći da nije dovoljno *opisati* neki resurs, to još ništa ne govori o *statusu* određene stvari kao javnog dobra (kod javnih dobara, kao što znamo, reč je o nerivalitetnim dobrima i o dobrima kod kojih ne postoji mogućnost isključenja iz potrošnje, i reč je o tome da pojedinačni akteri mogu da potroše barem istu količinu dobara kao i drugi pojedinačni akteri²¹). Preciznije rečeno, javno dobro nosi sa sobom *normativna* značenja. U njemu se sažima kako jedno društvo vidi sebe, odražava se samorazumevanje društva, etički horizonti pripadnosti u odnosu na dato društvo. Jer, ako neko konkretno, istorijski određeno društvo donosi odluku u datom dobru kao javnom, to pretpostavlja dalekosežne društvene posledice upravo zbog karakteristika javnih dobara. Valja uvažiti činjenicu, dakle, da određena dobra ne ulaze u javnu sferu zbog unutrašnjih karakteristika, a to pokazuje i dinamika značenja određenih dobara; neka dobra koja su prethodno nosila na sebi žig privatnosti, postala su javna, danas, pak, mnoga dobra sa uznapredova-

¹⁹ Dirty Aid, Dirty Water (ibidem), str. 19. Leakage rates calculated from table 13a. Značaj ovog momenta je u tome da, kako izveštava Evropska agencija za okolinu, u nekim zemljama gubitak vode prevazilazi 40% opskrbe zbog curenja distribucionog sistema, Barnett, H. J., & Morse, C. (1963), Bakker, K., (2000).

²⁰ Napokon, to se kaže i u Svetskoj banci, samo je retorika drugačija: kaže se da učinci privatnog sektora nisu lošiji od javnog sektora, Estache, A. and Rossi, M. (2002).

²¹ Pagano (1999), str. 70, i (2000), str. 477. Ng se kritički osvrnuo na nisko vrednovanje javnih dobara u odnosu na privatna dobra kao i na prenapeto ukazivanje deformativnih učinaka oporeživanja u cilju stvaranja javnih dobara, (2000); još uvek vredi: Norgaard, R. B., (1990).

lom privatizacijom postaju privatna.²² Stoga, jalov je svaki pokušaj klasifikacije javnih dobara pouzdajući se u „scijentističku objektivnost” ili u ekonomsku tehniku, koje zanemaruju momenat pečata istorijskog samorazumevanja datog društva. Pozitivistička ekonomija, zaglibljena u matematičke modele, izbegava normativna pitanja, no na ekološkoj je ekonomiji da ukaže na trošnost takvih poduhvata.

Tržište se slavi u ekonomskoj teoriji zbog njenih koordinacijskih, ali i alokativnih kapaciteta. Naglašava se da tržište pokazuje učinke u prostoru alternativnih upotreba resursa. Ali, iz perspektive ekološke ekonomije će se *usredsređenost* na alokaciju pokazati nedostatnom, jer ekološka ekonomija izbacuje na površinu i drugačije probleme u odnosu na alokaciju. Normativna orijentacija na osnovu koje se *uokviruju* ekonomski postupci kao što je *obim* ekonomisanja, može se samo van-tržišno određivati. I to jeste *glavna zamerka* koja se ovde upućuje neoliberalnom poimanju ekonomske koordinacije, jer tržište, ma kako deregulisano, ili ma kakvu kombinaciju ostvarivalo između regulisanosti i deregulisanosti, ne može isporučiti normativne osnove ekonomisanja, kao što različite neoliberalne projekcije to sugerišu. Granice tržišta određuje struktura prava; pravo je određeno vladom i zakonodavstvom, a na kraju se dolazi do politike.²³ To nije nikakav usputni aspekt, nego „tvrda” činjenica sa kojom i tranzicijske ekonomije moraju izaći na kraj, naročito danas kada je jasno da je Washingtonski-konsenzus podložan dubokoj kritici.²⁴ Pobornici privatizacije vodenih resursa su vođeni ubeđenjem u pozitivne učinke tržišta, zato će i podupirati bezrezervno privatizaciju kao proces otvaranja vrata prema osnaženju tržišnih sredstava. Ali, *obim* privatizacije se ne može obuhvatiti tržišnim sredstvima, jednostavno o obimu privatizacije tržište *ne* može doneti odluku. Upravo to je razlog zbog kojeg je neophodno da se odlučimo u odnosu na prirodu vode, jer od toga zavisi obim privatizacije vodenih resursa.

No koje mehanizme pretpostavlja „javno dobro”? I kakvo ekonomisanje se može promovisati u cilju održavanja javnih dobara? Tzv. *integrisano* ekonomisanje sa vodenim resursima pokušava da obuhvati u jedan sistem veći broj rele-

²² Napokon, postoje i privatna dobra koja poprimaju karakter javnih dobara. Naime, to su dobra kod kojih se susrećemo sa pojavom da je posle ograničavanja proizvodnje veoma teško (sa velikim troškovima) generirati njihovu proizvodnju. Istovremeno, teško ih je gomilati, a proširenje proizvodnje obezbeđuje khrki povraćaj, jer se potrošači javljaju disperzivno u vremenu. U teoriji se kaže da ovakva dobra imaju *opcionu vrednost*. Ukoliko bismo uzeli u obzir trenutne prinose, tada bi trebalo zaustavljati proizvodnju, no ako bismo uzeli u obzir tražnju u budućnosti, tada bi situacija bila umnogome povoljnija. Momenat „javnosti” se prepoznaje u tome da je proizvodnjom datog dobra opciona potražnja automatski zadovoljena, i potencijalni korisnici mogu skrivati svoje prave potrebe. Primeri: nacionalni parkovi, bolnice, masovni saobraćaj.

²³ Jessop, B. (1990), str. 342. Promislimo šta to znači: ako tržište funkcioniše u okvirima datih svojinskih prava, a pravni režim određuje vlada/država, tada degradacija okoline može biti ne samo tržišni, nego i državni podbačaj.

²⁴ Nije li jedan značajan ekonomista današnjice, D. Rodrik, rekao „Goodbye Washington consensus, hello Washington confusion”? Za kritiku Washington-konsenzus vidi još Fine, B. (2001).

vantnih aspekata vode. To podrazumeva tretiranje vode u sklopu međudejstava ekonomskih, ekoloških, socijalnih momenata, i ne u poslednjem redu značajnu socijalnu participaciju, čak i u smislu transgranične kooperacije koja bi mogla da revitalizuje i lokalne vodene sisteme. Odmah da kažemo da i međunarodni dokumenti (npr. sporazum iz Aarhusa) pokazuju sklonost ka uvažavanju široke društvene participacije u odnosu na regulaciju vodenih sistema, prema tome, ovaj zahtev uopšte nije neobičan. Problem je više u tome da ne postoji koherencija u međunarodnim dokumentima, a i različite deklaracije nas upućuju u pravcima koji kriju protivrečne tendencije. Svetski susret održivog razvoja u Johannesburgu je, recimo, stao na stranu integralne koncepcije. A i druge konferencije, npr. u Dublinu (Međunarodna konferencija o vodi i okolini) su stavljale u prednji plan značaj participacije za rešavanje oskudnosti.²⁵ Ali, pomeramo li se u drugim pravcima situacija postaje manje jasna. Zapravo, valja govoriti o tome da u današnjem međunarodnom ekonomskom poretku egzistira protivrečnost između trgovine i zaštite okoline. Ili drugačije rečeno, koristeći rečnik WTO: postoji protivrečnost između „održivog razvoja“ i „otvorenog, pravednog i nepristrasnog nadmetanja“. Makoliko je uznapredovao proces uplitanja svih nacija sveta u globalizovano tržište današnjice, ova protivrečnost se ne može lako izbrisati. Kritika ekspanzije tržišta znači da je današnja forma ekonomske globalizacije, odnosno zahuktala komodifikacija *neodrživa*. Zadatak ekološke ekonomije je u tome da iznalazi okvire u kojima će tržište moći da ispoljava racionalizacijske kapacitete, jer načini funkcionisanja globalizovanog tržišta danas *onemogućavaju koordinaciju između relevantnih aktera*, drugačije rečeno, mehanizmi ekonomske globalizacije izoštravaju problem „kolektivne akcije“ (Olson). Naročito je to izraženo na globalnom nivou, gde je nužna koordinacija različitih interesa, često sukobljenih strana, gde figuriraju nacionalne ekonomije koje su u konkurenciji, a nisu u mogućnosti da sprovedu unilateralnu akciju, ili da odrede globalno-optimalni nivo cene vode.

No, valja ukazati da karakteristike javnog dobra (mada ono ima aspekte koji se ne mogu monetarno vrednovati²⁶) ne znače i besplatni pristup, to jest, odustajanje od određivanja cenovnih dimenzija. Ekološka ekonomija može da crpi saznanja na osnovu različitih metoda određivanja vrednosti servisa ekosistema, naročito mislim na metodu evaluacije ekoservisa, i na metodu na osnovu ekološke stope.²⁷ Cena vode, ma kako se može promatrati u smislu čisto tehničkih operacija, deo je šireg društvenog angažmana, kao i strukture tržišta i strukture prava

²⁵ Hens, L., Nath, B. (2003), J. Allouche, M. Finger, (2001).

²⁶ Kako to ističe nobelovac Arrow, K. (1998), str. 760, zatim Hodgson, G., (1997), Hukkinen, J., (2003), Gillett, St. L. (2006).

²⁷ Costanza, R., (2000). Costanza, R., Wilson, M. A., (2002), str. 375–392. Wackernagel, M., W. E. Rees, (1996). Zadnjepomenuti model je i inoviran posle upućivanja određenih kritika, vidi, Luck, M.A., Jenerette, G.D., Wu, J.G., Grimm, N.B., (2001), str. 782–796. O konkretnim zahvatima o određivanju cene vode, Darrel, G., Jenerette, W. A. Marussich, J. P. Newell, (2006), str. 38–47.

koja oformljuje pristup određenim resursima. Određivanje cene je, kako to dobro znamo na osnovu standardne ekonomske analize, način alokacije dobara. Ali, determinacija cene u sferi javnih-zajedničkih dobara znači i određeni modus određivanja prava za različite aktere društva. Rasprava o vodenim resursima to dokazuje.

Literatura

- Allouche, J. M., Finger (2001) Two Ways of Reasoning, One Outcome: The World Banks Evolving Philosophy in Establishing a “Sustainable Water Resources Management” Policy, *Global Environmental Policy*, 2001, February, 12.
- Arrow, K., (1997) Invaluable Goods, *Journal of Economic Literature*, vol. 35, No. 2, 1997, 757-765.
- Ayres, R.U. (1995) Economic growth: Politically necessary but not environmentally friendly, *Ecological Economics*, 15, 97–99.
- Ayres, R. U. (1996) *Limits to the Growth Paradigm*, Centre for the Management of Environmental Resources, Working Paper 96/18/EPS, Amsterdam, Elsevier Science.
- Ayres, R.U., and J.C. J.M. van den Bergh (2000) The role of material/energy resources and dematerialization in economic growth theories. *Discussion paper TI 2000-068/3*, Tinbergen Institute, Amsterdam/Rotterdam.
- Ayres, R.U., K. Martinas and L.W. Ayres (1998) Exergy, waste accounting and life cycle analysis. *Energy*, 23(5), 355-363.
- Bakker, K. (2000) Privatizing water, producing scarcity. *Economic Geography* 76(1), 4–27.
- Barnett, H. J., & Morse, C. (1963) *Scarcity and growth: The economics of natural resource availability*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 11.
- Briscoe, J. (1997) Managing Water as an Economic Good: Rule for Reformers D. C. The World Bank Keynote Paper to the International Committee on Irrigation and Drainage Conference o Water as an Economic Good, Oxford. September 1997. <http://www-esd.worldbank.org/rdv/training/oxford13.htm>, Paragraf 3-4.
- Brown, G. M. (2000) Renewable Natural Resource Management and Use without Markets, *Journal of Economic Literature*, Vol. 38, No. 4, 875-914.
- Castree, N. (2003) Commodifying what nature?, *Progress in Human Geography* 27, 3, 273–297.
- Cleveland, C. J. and M. Ruth, (1997) When, Where, and By How Much Do Biophysical Limits Constrain the Economic Process?, *Ecological Economics*, 22, 3, 203–23.
- Costanza, R. (2000) Social goals and the valuation of ecosystem services. *Ecosystems* 3, 4–10. Farber, S.C.,
- Costanza, R., Wilson, M. A. (2002) Economic and ecological concepts for valuing ecosystem services. *Ecological Economics*, 41, 375–392.
- Cowan, S. (1998) Water Pollution and Abstraction and Economic Instruments, *Oxford Economic Review of Economic Policy*, Vol. 14, No. 4, 40-49.
- Daly, H. E., and J. B. Cobb, Jr. (1989) *For the Common Good*, Boston, Beacon Press.
- Dankli, Gr. (2005) *Slobodna trgovina*, Svetovi, Novi Sad.
- Darrel G., Jenerette, W. A. Marussich, J. P. Newell (2006) Linking ecological footprints with ecosystem valuation in the provisioning of urban freshwater, *Ecological Economics*, 59, 38–47.

- Demsetz, H. (1961) Toward a Theory of Property Rights, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, vol. 61, 177.
- Demsetz, H. (1964) The Exchange and enforcement of Property Rights, *J. Law Econ.* 7, 11-26.
- Dirty aid, dirty water* (2005) The UK Government's push to privatise water and sanitation in poor countries, World Development Movement.
- Ecosystems and Human Well-being: Biodiversity Synthesis*, (2005). World Resources Institute, Washington, DC.
- Estache, A. and Rossi, M. (2002) How different is the efficiency of public and private water companies in Asia? *The World Bank Economic Review*, Vol. 16, No. 1. Oxford University Press, Oxford. June.
- Fine, B. (2001) Neither Washington nor post-Washington consensus: An introduction. In B. Fine, C. Lapavistas, & J. Pincus (Eds.), *Neither Washington nor post-Washington consensus: Challenging development policy in the 21st century*. London: Routledge.
- Fox, K. J., R. Q. Grafton, J. Kirkley, and D. Squires (2003) Property rights in a fishery: regulatory change and firm performance, *Journal of Environmental Economics and Management* 46, 156–177.
- Gallagher, K., Fr. Ackerman, and L. Ney (2003) *Economic Analysis in Environmental Reviews of Trade Agreements: Assessing the North American Experience*, Montreal: North American Commission for Environmental Cooperation.
- Gee, A. (2004) *Competition and the Water Sector*. EC Competition Policy Newsletter No.2. Brussels. Summer 2004.
http://europa.eu.int/comm/competition/publications/cpn/cpn2004_2.pdf
- Gillett, St. L. (2006) Entropy and its misuse, I. Energy, free and otherwise, *Ecological Economics*, 56 58–70.
- Gordon, H. S. (1954) The economic theory of a common-property resource: the fishery, *Journal of Political Economy* 62 (2), 124–142.
- Jessop, B. (1990), *State Theory, Putting Capitalist States in their Places*, Polity Press, London.
- Josifidis, K. (2004) Neoliberalizam –sudbina ili izbor načina života (I) u tranziciji, *Privredna izgradnja*, 1-2, 5-135.
- Hall, D., (2002) *The Water Multinationals 2002 – Financial and other problems*, Public Services International Research Unit, London, August.
- Hall, D. and Lobina, E. (2003). *Problems with private water concessions: a review of experience*. London. Public Services International Research Unit, June 2003.
- Harris, C. (2003) *Private participation in infrastructure in developing countries: trends, impacts and policy lessons*. World Bank Working Paper No5. Washington DC, World Bank. April 2003.
- Hodgson, G. (1997) Economics, environmental policy and the transcendence of utilitarianism. In Foster, J., ed., 1997: *Valuing nature?* London, Routledge, 48–66.
- Hukkinen, J. (2003) From groundless universalism to grounded generalism: improving ecological economic indicators of human–environmental interaction, *Ecological Economics*, Volume 44, Issue 1, February, 11-27.

- Intergovernmental Panel On Climate Change (2001) *Climate change 2001. The third assessment report of the intergovernmental panel on climate change*. Cambridge, UK, Cambridge University Press.
- Kafoglou, M. L. (1970) Marriage Customs and Opportunity Costs, *Journal of Political Economy*, vol. 78, 423.
- Kaufmann, R. K., Cleveland, C. J. (1995) Measuring sustainability: Needed—An interdisciplinary approach to an interdisciplinary concept. *Ecological Economics*, 15, 109–112.
- Kingston, W. (2000) A spectre is haunting the world – the spectre of global capitalism, *Journal of Evolutionary Economics*, 10.
- Krueger, A. (1998) *The WTO as an International Organization*. Chicago, IL, University of Chicago Press.
- Hens, L., B. Nath (2003) The Johannesburg Conference, *Environment, Development and Sustainability* 5, 7–39.
- Lošonc, A. (2003). The Dynamics of Social Capital: The Case of Serbia, *Privredna izgradnja*, 3-4, 131-143.
- Lošonc, A. (2004) Priroda kao resurs u neoliberalnoj perspektivi, *Privredna izgradnja*, 3-4, 141-167.
- Lošonc, A. (2005) *Suffitientia ecologica, Studija o koevoluciji između ekonomije i prirode*, Stylos, Novi Sad.
- Luck, M. A., Jenerette, G.D., Wu, J.G., Grimm, N.B. (2001) The urban funnel model and the spatially heterogeneous ecological footprint, *Ecosystems*, 4, 782–796.
- Makowski, L. and Ostroy, J. M. (2001) Perfect competition and the creativity of the market, *Journal of Economic Literature*, vol. 34, no. 2, 479–535.
- Mansfield, B. (2004). Neoliberalism in the oceans: “rationalization,” property rights, and the commons question, *Geoforum* 35, 313–326.
- McMichael, Ph. (2000) Sleepless since Seattle: What is the WTO about?, *Review of International Political Economy*, 7/3, 466-474.
- Ng, Y.-K. (2000) *Efficiency, Equality and Public Policy*, London, Macmillan
- Norgaard, R. B. (1990). Economic indicators of resource scarcity: a critical essay, *Journal of Environmental. Economics Management*, 19 (1), 19-25,
- O’Riordan, T. & J. Cameron (Eds.) (1994) *Interpreting the Precautionary Principle*, Earthscan Publications Ltd., London.
- Ostrom, E. (1990) *Governing the commons: The evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press.
- Ostrom, E. (2000) Collective Action and the Evolution of Social Norms, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 3, 137–158.
- Ostrom, E., J. Burger, C. Field, R. Norgaard, and D. Policansky (1999) Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges, *Science*, 284 (5412), 278-282.
- Pagano U. (1999) Is Power an Economic Good? Notes on Social Scarcity and the Economics of Positional Goods, in Bowles S., Franzini M., Pagano U. (1999) *The Politics and the Economics of Power*. Routledge, London, 63-84.
- Pagano U. (2000) Public Markets, Private Orderings and Corporate Governance. *International Review of Law and Economics*. Vol. 20/4, 453-477.
- Pearce, D., K. Turner (1990). *Economics of Natural Resources and the Environment*, Baltimore, MD.

- Prudham, S. (2004) Poisoning the well: neoliberalism and the contamination of municipal water in Walkerton, Ontario, *Geoforum* 35, 343–359.
- Reynolds, D. B. (1999) The mineral economy: how prices and costs can falsely signal decreasing scarcity, *Ecol. Econ.*, 31, str. 155–166.
- Roy, F. F., I. Smith, Welfare, Growth and Environment: a Sceptical Review of *The Skeptical Environmentalist* (Bjorn Lomborg, Cambridge University Press 2001), *Scottish Journal of Political Economy*, Vol. 51, No. 5, November.
- Samuels, W. (1992a) Welfare Economics, Power and Property, in *Essays on the Economic Role of Government: Volume 1 – Fundamentals*, New York, New York University Press.
- Samuels, W. (1992b) Property rights, Equity and Public Utility Pricing, in *ibidem*.
- Sethi, R., and Somanathan, E., (1996) The evolution of social norms in common property resource use. *American Economic Review*, 86, 766-788.
- Symes, D. and Crean K. (1995) Privatisation of commons: The Introduction of the individual transferable quotas in developed fisheries, *Geoforum*, 1995, 26, 175-185.
- Taithe, A. (2002) Gestion de l'eau et risque de pénurie, Enjeux et politiques de l'environnement, *Cahiers français*, no. 306, Janvier-février, 16-21.
- Toonen, Th, Gerrit S. A. Dijkstra, FR. van der Meer (2006) Modernization and reform of Dutch waterboards: resilience or change?, *Journal of Institutional Economics*, 2: 2, 181–201.
- UN-Habitat. (2003) *Water and Sanitation in the world's cities*, London, Earthscan.
- Van Apeldoorn, B. (2000) Transnationale Klassen und Europäisches Regieren: Der European Round Table of Industrialists, in *Die Konfiguration Europas. Dimensionen einer kritischen Integrationstheorie*, herausgegeben von H. J. Bieling und J. Steinhilber. Münster, Westfälisches Dampfboot, 189-221.
- Van Apeldoorn, B. (2002) *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*. London, Routledge.
- Wackernagel, M., Rees, W.E. (1996) *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth*, New Society Publishers, Philadelphia, PA.
- Woodward, D. (2001) *The Next Crisis: Direct and Equity Investment in Developing Countries*. London. Zed Books.

Rezime: U članku sam pokušao da analiziram značaj vode iz ekonomske perspektive u cilju da izvedem dijagnozu u odnosu na trendove u vezi vodenih resursa. Analiza je bila izvedena s obzirom na neoliberalne zahteve u pogledu tretiranja vode. Opisani su modaliteti tržišnog korišćenja vodenih resursa, i posvećena je pažnja privatizaciji koja je danas proces ustanovljenja svojinsko-pravnog režima nad vodenim resursima. Posebno sam istakao da bezrezervna privatizacija ne vodi računa o komunalnim oblicima upravljanja zajedničkim resursima i dogmatski uvažava samo državni i privatni oblik svojine. Kritička namera je bila potkrepljena time da a) današnja forma ekonomske globalizacije ne potpomaže nastanak “zelenog tržišta”, b) voda je javno dobro. Nedoumice u pogledu statusa vode nastaju zbog toga što se neoliberalna ekonomska ideologija oličena u Washington-konzensusu pokazala kao deficitarna, a ne postoji koherentan diskurs koji bi ga zamenio. Voda kao javno dobro znači normativni zahvat određenog resursa, a ekološ-

Vodeni svet, ili neoliberalizam na probi: da li je voda javno dobro ili privatna svojina?

ka ekonomija je pred zadatkom da ostvarujući sintezu ekoloških i ekonomskih metoda učestvuje u određivanju održivog cenovnog nivoa vodenih resursa.

Ključne reči: Neoliberalizam, Vodeni resursi, Tržišna moć, Održivi razvoj, Ekološki rizici.

JEL: Q01